

Att forska, att påverka, att existera, ny antologi över Erik Allardt

Risto Alapuro, Matti Alestalo, Jussi Simpura, Aino Sinnemäki, Jan Sundberg & Hannu Uusitalo, *Erik Allardt och den moderna sociologins genombrott*, 285 s., ill., Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors & Appell förlag, Stockholm 2024.

VAD BORDE EN *biografisk* antologi om en vetenskapsutövare egentligen handla om: personen, dennes vetenskapliga produktion eller betydelsen av forskarens vetenskapliga gärning? I första hand är det den vetenskapliga produktionen som gör personen intressant att studera, men genom de vetenskapliga alstren väcks också ett intresse för personen bakom dem. Därtill blir det relevant att utröna vilken samhällelig slagkraft både alstren och personen har haft. I antologin *Erik Allardt och den moderna sociologins genombrott* studeras sociologen Erik Allardt utifrån dessa tre perspektiv med ett stundvis starkt biografiskt grepp.

I antologin, som är en omarbetad utgåva av den finskspråkiga boken *Erik Allardt. Modernin Suomen sosiologi* (2023), får läsaren genom en introduktion och sex kapitel bekanta sig med Allardt som sociolog och samhällsaktör – och i viss mån även som privatperson. Kapitlen är tematiskt uppbyggda. I det mest traditionellt biografiska kapitlet ger Aino Sinnemäki en översikt av Allardts liv, medan Matti Alestalo, Hannu Uusitalo, Jussi Simpura och Jan Sundberg i sina kapitel behandlar teman i Allardts forskning med utgångspunkt i hans vetenskapliga produktion. Alestalos kapitel behandlar politik, Uusitalos och Simpuras välfärd, och Sundbergs i synnerhet det finlandssvenska, men också mer allmänt Allardts teoretisering kring etniska minoriteter. Risto Alapuro, som avled 2022 och därmed tyvärr inte fick uppleva bokens publicering, behandlar i ett kapitel sociologin som ”moderniseringens språk” och Allardts roll i de förändringar som ägde rum inom disciplinen under 1960-talet, med utgångspunkt i hans bok *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965). I ett annat kapitel spårar han en längre trend i Allardts tänkande kring spänningen, eller som Alapuro konstaterar, balansen mellan irrationalitet och rationalitet som var ett av de genomgående forskningsproblemen Allardt tog sig an.

I bokens förord (s. 7) nämner författarna som sitt syfte att granska Allardts ”sociologi och dess betydelse för utvecklingen inom sociologin i Finland, men också i övriga Norden och internationellt”. Därtill vill man

kartlägga hans ”breda och mångsidiga karriär” med fokus på ”huvudtemana i hans produktion och på de centrala undersökningarna”. I introduktionen (s. 18) konstateras även att bokens kapitel ”belyser Allardt som person, hans vetenskapliga produktion och hans samhällseliga inflytande”. Den sistnämnda tredelningen fungerar även som struktur för en noggrannare granskning av verket.

I synnerhet vad beträffar den första av bokens tre mål, att beskriva ”Allardt som person”, kan angreppssättet och behandlingen av källmaterialet för en historiskt sinnad läsare te sig något främmande. Skribenterna har alla haft en personlig relation till Allardt. Författarna är föredömligt transparenta med detta faktum både i förordet och i författarbiografierna i slutet av boken. Någon djupare reflektion eller diskussion kring hur denna närhet till Allardt inverkar på behandlingen av honom går dock inte att finna. Närheten i sig är inget större problem, men för läsaren är det viktigt att vara medveten om hur den inverkar på den bild av Allardt som författarna målar upp.

Ett intressant exempel på hur Allardt behandlas som person är det närmast tidlösa bruket av hans självbiografiska verk *Bondtur och kulturchocker. En intellektuell självbiografi* (1995), till vilket det finns hänvisningar i alla kapitel. Där historikern kanske skulle ställa källkritiska frågor beträffande minnets illusioner eller memoaren som en genre i vilken skribenten försöker forma en specifik minneskultur kring sig själv, används Allardts självbiografi i detta verk som en form av tidlös kommentar till verkligheten. Ett oskyldigt, men likväl belysande exempel är när Matti Alestalo baserat på memoaren konstaterar att gymnasisten Allardt läste Eino Kailas verk *Personlighetens psykologi* (1935) så många gånger att han ”nästan kunde den utantill”. Enligt Alestalo (s. 113–114) berättar Allardt att ”boken tillintetgjorde hans tidigare idealistiska och historieromantiska livssyn”. Såsom texten är formulerad skulle en osympatisk läsare här kunna tolka Alestalos mening som att tonåringen Allardt redan innan han ens börjat gymnasiet hade förmågan att kategorisera sin livssyn med hjälp av termer som ”idealistisk” och ”historieromantisk”, vilket knappast är vad Alestalo åsyftar.

Ett annat exempel berör den arbetsgrupp som president Urho Kekkonen 1965 tillsatte för att upprätthålla en ”internationell standard” i den inhemska universitetsforskningen och som Allardt var medlem av. I anknytning till detta hänvisar Aino Sinnemäki i sitt kapitel (s. 63) åter till Allardts självbiografi, där denne konstaterar att universitetssamfundet i Finland utan arbetsgruppen skulle ha ”råkat in i en svårbemästrad kris”. För det första kan man fråga sig i vilken mån det är överraskande att Allardt i sina memoarer förmedlade denna uppfattning om den arbetsgrupp han själv ingick i. För det andra måste läsaren kolla fotnoten för att förstå att bedömningen inte gjordes under hans tid i arbetsgruppen utan först trettio år senare.

I båda exemplen är det bruket av memoaren utan tydlig förankring i tid som skapar otydlighet och öppnar för kritik. Studiet av Allardt som person är genomgående en av bokens svagare sidor, med vissa undantag. Detta är måhända naturligt i och med författarnas relation till studieobjektet. Problemet är inte att författarna inte skulle känna sin Allardt, utan snarare att de på grund av sin närhet inte lyckas presentera en särdeles nyanserad bild av honom. Verket faller emellanåt in i närmast heroiserande troper där Allardt beskrivs med uteslutande positiva attribut. Min tolkning är att många delar som berör Allardts biografiska historia finns med mera på grund av kutym och gammal vana än som ett seriöst försök att analysera honom som person. Det är nämligen belysande att det är de biografiska detaljer som berör Allardts släkthistoria och barndomshem som mest mantramässigt upprepas i de olika kapitlen.

Författarna lyckas däremot särdeles väl i sin behandling av Allardts vetenskapliga produktion. Antologin är en veritabel guldgruva för den som är intresserad av välformulerade och kontextualiserande referat och analyser av Allardts populäraste och slagkraftigaste verk. Allardts teorier om solidaritet, välfärdens aspekter och etnicitet är presenterade på ett begripligt och övertygande sätt. Behandlingen av nyckelverken berikas ytterligare genom att även recensionerna av dem ges utrymme, något som ger läsaren en inblick i receptionen av studierna bland Allardts samtida.

Uusitalo och Simpura förtjänar en särskild eloge för sin behandling av Allardts välfärdsstudier. Kapitlet, vars huvudsakliga analys berör förut-sättningarna för samt mottagandet och efterdyningarna av verket *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden* (1975), lyckas på ett elegant sätt sammanföra de olika faktorer som möjliggjorde studien med en kontextualisering av varför verket fick så stort inflytande. Författarna pekar på Allardts roll inom förnyandet av Finlands Akademi och hans senare forskarprofessur vid denna institution som viktiga bakgrundsfaktorer i hans välfärdsforskning – det var när han ansökte om denna tjänst 1971 som han lade fram en forskningsplan som gällde studiet av välfärd. Samtidigt visar författarna hur de internationella trenderna inom välfärdsforskningen påverkade också Allardts (och många andras) sätt att utföra denna typ av forskning. En väsentlig roll i sammanhanget spelade forskningsansatsen att bruka sociala indikatorer, vilken hade populariserats av bland annat OECD.

Dessa yttre faktorer till trots lyckas Uusitalo och Simpura (s. 170–172) likväl urskilja Allardts egen kontribution, nämligen analysen av vad som mäts då man mäter ”välfärd”. Allardt betonade att sociologin måste beakta både objektiva och subjektiva faktorer. Välfärd borde alltså mätas såväl i tillgängliga resurser och objektivt mätbara behov som genom subjektiva behov. Här bröt Allardt upp välfärdsbegreppet och skapade en ny defi-

nitionsapparat där de objektiva behoven alltjämt kunde förknippas med välfärd, medan de subjektiva snarare skulle mätas som grader av ”lycka”. I ett av sina klassiska fyrfält lade Allardt ännu till ”levnadsnivå” och ”livskvalitet”, där den förstnämnda kategorin bestämdes av ”materiella eller åtminstone icke-personella resurser” och den sistnämnda av ”sociala relationer och självförverkligande”.

Uusitalo och Simpura noterar också (s. 173–74, 193) de fascinerande efterdyningarna av Allardts välfärdsprojekt. Hans välfärdsstudier fick inte särdeles mycket inhemsk eller internationell genklang i samband med publiceringen under 1970-talet – åtminstone inte jämfört med studien *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965) – men *Att ha, att älska, att vara* blev ett forskningsprojekt som i stället gav svallvågor längre fram i tiden. Det var i synnerhet från och med 1990-talet som projektet ledde till fortsatta studier. Författarna betonar att det inte egentligen var de empiriska resultaten (jämförelsen mellan olika nordiska länder och mellan olika befolkningsgrupper) av Allardts välfärdsforskning som slog igenom, utan att det var den teoretiska begreppsapparaten eller kategoriseringen som berörde *att ha* (levnadsstandard), *att älska* (gemenskapsrelationer) och *att vara* (självförverkligande) som togs upp av andra forskare. Detta visar mer allmänt på ett intressant samspel mellan teori och empiri. En tillräckligt övertygande teori verkar kunna överleva även om de empiriska resultat en studie har gett upphov till eller konstruerats enligt inte fått någon större genomslagskraft.

Gällande den tredje av verkets målsättningar, att studera Allardts samhällsliga inflytande, förs tankarna naturligt till 1960-talet. Det är en allmän uppfattning att det var speciellt under 1960-talet som sociologer och andra samhällsvetare utövade förhållandevis stort inflytande över politiskt beslutsfattande. Spänningarna i det finska samhället flöt upp till ytan efter andra världskriget och bland annat sociologin erbjöd språk och modeller för att behandla dessa. Allardts samhällsliga inflytande behandlas genomgående i verket, men får en något mer accentuerad roll i Alapuros kapitel om ”sociologin som moderniseringens språk”, där fokus ligger på Allardts troligen mest kända verk *Samhällsstruktur och sociala spänningar* (1965).

Även detta verk är intressant särskilt tack vare ännu en av Allardts teorier, nämligen solidaritetsteorin. Alapuro visar hur Allardts solidaritetsteori presenterade ett sätt att sammanföra den så kallade ödemarks- och industrikomunismen inom en teoretisk ram på ett överskådligt sätt. Alapuro redogör (s. 93–95, 99–100) för hur Allardt tillämpade Émile Durkheims tankar om social arbetsfördelning i sin jakt på en helhetsteori med vilken man kan förklara de två kommunismformernas samtida existens. Hans solidaritetsteori postulerade att kommunismen var ett ”symptom” på antingen ett samhälle där trycket mot likformighet var starkt i kombina-

tion med en stor arbetsfördelning (industrikommunism), eller på ett där trycket mot likformighet var svagt och arbetsfördelningen likaså var liten (ödemarkskommunism). I ett normalt modernt samhälle (där ”organisk solidaritet” kunde uppstå) däremot var arbetsfördelningen enligt Allardt stor och trycket mot likformighet litet.

Snarare än själva teorins utformning är det dock dess genomslag bland diverse vänstersinnade som Alapuro skickligt lyckas fästa läsarens uppmärksamhet vid. Vid sidan av att teorin erbjöd förklaringsmodeller till de olika formerna av kommunism i Finland och moderniseringsprocessen mer allmänt, fungerade den som ett verktyg för borgerliga vänstersinnade. Eftersom det enligt Alapuro inte fanns någon ”intellektuell vänsterkultur” i Finland, möjliggjorde Allardts teori skapandet av en sådan genom att erbjuda ett sätt att särskilja sig från den nationella enhetskulturen (med dess starka tryck mot likformighet som enligt Allardt var otypiskt för ett modernt samhälle). Samtidigt möjliggjorde teorin en ny, vetenskaplig begreppsapparat med vilken man kunde distansera sig från kommunismen. Alapuro visar således på hur Allardts solidaritetsteori blev en väsentlig del av en politisk grupperings självidentifiering genom att tillföra ett modernt, vetenskapligt språkbruk för att behandla samhällliga spänningar.

Allardts samhällliga och vetenskapliga gärning flyter ihop i boken, vilket är förståeligt. Gränsen mellan samhällligt och vetenskapligt inflytande är ofta otydlig och vetenskaplig verksamhet är givetvis alltid i någon mån samhällligt relevant. Författarna lämnar – vist nog – sådana gränsdragningar åt sidan. I stället får läsaren själv pussla ihop spridda indicier som efter hand skapar en mer heltäckande bild av Allardts inflytande både inom och utanför akademien. Utnämningar till diverse arbetsgrupper, professurer och andra poster tas upp här och var. Recensioner av Allardts verk citeras frekvent och Sinnemäki (s. 46) presenterar till och med en tabell enligt vilken Allardt var den mest citerade forskaren i sociologiska avhandlingar åren 1952–1978. I Alapuros nyss nämnda kapitel (s. 110) betonas därtill att president Kekkonen år 1967 i ett tal hänvisade till Allardts solidaritetsteori när han återopade kommunisternas införlivande i det finska samhället: ”[p]residenten återopade alltså *sociologisk teori som auktoritet*; det var ett belysande exempel på sociologins genomslagskraft på den tiden.”

Med tanke på hur mycket plats författarna ger åt Allardts vetenskapliga produktion och hur mycket hans egen röst hörs genom bruket av memoaren är det ändå iögonfallande hur lite de hänvisar till vad Allardt själv sagt om andra forskare. Alestalo och Sundberg (s. 125, 202) står för välkomna undantag från denna regel. Alestalo förklarar hur Allardt tog till sig amerikansk sociologisk forskning genom Martin Lipsets studier och i samband med detta även kritiserade dem. Sundberg lyfter mer implicit fram Allardts förhållande till andra akademiker i sin behandling av hur

han kritiserade SFP på 1960-talet. På det stora hela är det dock vetenskaps-samfundets reaktioner på Allardt, inte det motsatta, som står i bokens fokus. Recensioner av Allardts verk är en väsentlig källa för att etablera hur hans verk mottogs och man frågar sig således om inte Allardts egna dito vore en minst lika relevant källa. Ett sätt att lyfta fram Allardt som aktör inom den vetenskapliga världen, och samtidigt peka på hans vetenskapliga intressen, skulle vara att granska vilka böcker han recenserat eller vad han tyckte om andra akademikers alster.

Som avslutning kan vi ställa frågan vilken ny kunskap antologin om Erik Allardt tillför. Framför allt erbjuder den en mestadels koherent skildring av de huvudsakliga dragen i Allardts forskning och samhällliga aktivitet, vilket har ett värde som inte ska underskattas. På mindre än trehundra sidor målar författarna en bild av en mångfacetterad teoretiker, en självkritisk memoarskrivare och en inflytelserik samhällsaktör. Detta sker dock genom en stundvis onödigt heroiserande behandling av Allardts person – och på grund av detta är det svårt att bedöma huruvida antologin tillför trovärdiga tolkningar gällande just denna aspekt. Överlag ligger författarnas styrka i behandlingen av Allardts vetenskapliga produktion. Särskilt belysande är skildringarna av Allardts positionering i olika gränslandskap, både inom sociologin och mer generellt inom samhällsvetenskaperna, samt av hur dessa gränslandskap sedermera genom hans inflytande utvecklades till egna fält. Andra höjdpunkter är analyserna av samspelet mellan de samhällliga fenomen Allardt studerade och hans teoretisering av dessa. Redan dessa meriter gör antologin till nyttig läsning för den som är intresserad av den roll Erik Allardt spelade för sociologins utveckling i Finland sedan andra världskriget – och de samhällliga fenomen disciplinen försökt namnge och förklara.

Martin Pettersson